

О ПРВОБИТНОМ УГОВОРУ

Како ниједна савремена партија не може да се ослања само на своја политичка или практична начела већ се позива и на додатан систем филозофских и спекулативних начела, код свих странака на које је подељена наша нација налазимо, у складу с тим, читаву грађевину ових других начела, којом се штите и прикривају стварни циљеви њихових делања. Будући, пак, да људи обично граде доста грубо, посебно овакве спекулативне творевине, а поготово када их подстиче партијска страст, природно је очекивати да ће она бити мало изобличена, па да ће се на њој моћи открити видљиви знакови брзоплетости и натегнутости. Једна од партија, доводећи у везу владавину с Врховним Бићем, тежи да је учини толико светом и неприкосновеном да се сваки покушај критике или промене ма и најмањег прописа наше владавине, чак и ако постане чиста тиранија, сматра готово светогрђем. Друга партија, заснивајући владавину само на народном пристанку, сматра да су поданици неком врстом *првобитног уговора* прећутно задржали право да се супротставе свом владару увек када им његова власт, коју су му добровољно поверили ради остваривања одређених циљева, наноси неправду. То су спекулативна начела ових двеју партија и то су, такође, практичне последице, које оне из њих изводе.

Покушаћу да докажем да су *оба ова система спекулативних начела исправна, мада не у оном смислу који им саме партије дају; и да су оба скупа практичних циљева разумна, мада не у оном крајњем смислу, који је због партијске суревњивости свака од њих обично тежила да им да.* Нико ко признаје постојање општег провиђења и ко прихвата да се свеколики универзум руководи јединственим планом и следи мудре циљеве неће негирати да је Врховно Биће крајњи творац сваке владавине. Будући да људски род не може да опстане без државне заштите, или бар без ње не може мирно и безбедно да живи, ова установа мора да је творевина оног Врховног Добротвора, који свим створењима жели добро. А будући да је она стварно постојала у свим земљама и увек, можемо са великом извесношћу да закључимс да се ради о творевини оног свезнајућег Бића, које ниједан догађај и ниједна понашање не може да доведе у заблуду. Но, како ју је он створио помоћу своје тајне и универзалне моћи, а не посредством чуда или преко неког представника, владара не можемо никако назвати његовим намесником, осим у

оном смислу у којем се за сваку силу или моћ може рећи да потиче од Бога и да делује с његовим одобрењем. Сви догађаји садржани су у општем плану и намерама Провиђења; с тог становишта, ни највећи и најправеднији краљ не може с више разлога да се позива на свету и неприкосновену власт од најбезначајнијег службеника, па чак и од узурпатора, и чак од лопова и гусара. Исти Божански Надзорник, који је, мудро, поверио власт Титу или Тројану, такође је, из несумњиво истих мудрих разлога, поверио моћ једном Борцији или Ангрији. Иста сила која је створила суверену власт сваке државе, створила је и сваку и најмању надлежност у њој и сваку па и најограниченију власт. Позорник, дакле, исто колико и краљ, дела по божанском овлашћењу и поседује неограничену власт.

Када узмемо у обзир чињеницу да су по физичкој снази, па и по умним моћима и способностима, ако занемаримо разлике у образовању, људи скоро сасвим једнаки, морамо да прихватимо закључак да их првобитно ништа изузев пристанка не може удружити и подвргнути нечијој власти. Ако се вратимо на прве почетке владавине у шуми и у пустињама, само је народ извор сваке моћи и власти, јер се добровољно одрекао природне слободe и прихватио законе својих саплеменика и људи себи једнаких, ради обезбеђења мира и поретка. Услови пристанка на покорност су или изричито наведени или су били толико очигледни да се могло сматрати да је сувишно изричито их наводити. Ако се ово подразумева под *првобитним уговором*, не може се оспоравати да су све владавине, првобитно, биле засноване на уговору и да су и најдревнији друштвени конгломерати били углавном засновани на том начелу. Узалудно је тражити од нас да наведемо где је овај уговор о слободама записан. Он није записан на папирусу, као ни на лишћу или на кори дрвета. Он је старији од писма и свих других цивилизованих творевина. Али га јасно налазимо у човековој природи и у једнакости, или нечему што је веома блиско једнакости свих појединаца исте људске врсте. Садашња сила, која се заснива на флотама и армијама, несумњиво је политичке природе и потиче од власти, производ је постојеће владавине. Човекова природна сила састоји се само из снаге његових мишића и чврстине његове храбрости, чиме никада не би успео да сопственој вољи потчини масу. Ништа осим њиховог сопственог пристанка и њиховог схватања о предностима мира и поретка не би могло да их на то натера.

Ипак, дуго је чак и овај пристанак био сасвим несавршен и није могао да представља основу устаљене владе. Поглавар, који је свој положај најчешће дуговао непрестаним ратовима, владао је више наговором него наредбом; све док није могао да употреби силу да би покорио супарнике и непослушне, било је тешко тврдити да је друштво дошло до стадија **грађанске** владавине. Никакав споразум ни договор о општем поковању **власти**, очигледно, није могао бити изричито усвојен, јер примитивни **народи нису** ни могли да дођу до идеје. Поглавар је своју власт примењивао од **случаја до** случаја и у складу с конкретним потребама. Опиљива корисност **окакве** власти довела је до тога да се она све чешће користи; ова учесталост је **постепено** створила навику, коју, ако баш хоћемо, можемо да назовемо **добро**-вољним и због тога условним пристанком народа.

Али партијски филозофи, ако ово није противречан израз, нису задовољни овим уступком. Они тврде не само да је владавина на самом свом почетку израсла из пристанка, односно из добровољне сагласности народа, већ да и данас, у пуној зрелости, стоји на истим основама. Они тврде да се и данас сви људи рађају једнаки и да не дугују оданост ниједном владару или влади, осим ако их на то не обавезује и не приморава њихово *обећање*. А како се ниједан човек, без одговарајуће накнаде, не би одрекао добробити сопствене природне слободе и не би се потчинио туђој вољи, сматра се да се увек ради о условном обећању, које не носи са собом никакву обавезу, осим када владар у замену пружа правду и заштиту. Ова добра обећава сам владар, па ако их не обезбеди, сматра се да је он прекршио услове сарадње, чиме су његови поданици ослобођени сваке поданичке обавезе. То су, по овим филозофима, основе сваке власти у било којој држави, и то је право на отпор које поседује сваки поданик.

Али ако би ови мислиоци погледали преко границе шта се догађа у свету, не би нашли баш ништа што би одговарало њиховим идејама и што би оправдавало тако разрађени и филозофски систем мишљења. Напротив, свуда налазимо владаре који своје поданике сматрају својом својином и који истичу своје независно право на суверену власт позивањем на освајања или наследство. Такође, свуда налазимо поданике који признају ова владарева права и који себе сматрају од рођења обавезним на послушност сасвим одређеном владару, исто онолико колико их споне поштовања и дужности везују за њихове родитеље. Обе ове везе се сматрају једнако независним од наше сагласности у Персији и Кини, у Француској и Шпанији, па чак и у Холандији и Енглеској, кадгод наведене доктрине нису доследно усвојене. Послушност и потчињеност постају тако уобичајене да већина људи и не истражују њихово порекло или узрок, као што не истражују начело гравитације, отпора или најуниверзалније законе природе. А ако их знатичеља на то наведе, они одмах потврђују и признају своју обавезу на послушност, чим сазнају да су они сами и њихови преци, од памтивека, били поданици таквог облика владавине или те породице. У већем делу света, власти затварају оне који проповедају да се политички односи заснивају само на добровољном пристанку или на узајамном обећању, под оптужбом да подстрекавају на непослушност, и то ако их њихови пријатељи претходно не затворе у лудницу, јер шире такве бесмислице. Чудно је да ментални чин који је наводно свако извео, и то уз свестрано коришћење разума – иначе не би имао никакву важност – кажем, чудно је да га нико није свестан, па је са лица земље ишчезао скоро сваки траг сећања на њега.

Но, уговор на којем се заснива владавина назива се *првобитним уговором*, па се може претпоставити да је толико древан да садашње генерације не могу ништа да знају о њему. Ако се под тим мисли на уговор којим су се примитивни људи удружили и здружили своје снаге, његово постојање се прихвата; али како се ради о толико древном чину, који су смене хиљаде влада и краљева сасвим изменили, не можемо да сматрамо да је он задржао икакву правну снагу. Ако ишта желимо да кажемо о томе, морамо да тврдимо да је свака поједина владавина, која је законита и захтева оданост од својих поданика, првобитно настала из сагласности и добровољног спора-

зума. Међутим, поред тога што се тиме претпоставља да очеви својим пристанком обавезују своју децу, и то до последње генерације – што републикански писци не би никада прихватили – поред тога, кажем, ово схватање нема подршку ни у историји ни у искуству било које земље на свету у било којем добу.

Скоро све савремене владавине, као и све оне о којима постоје записи или предања, првобитно су настале или узурпацијом или освајањем или удруживањем ових двају средстава, без икаквог покушаја да се дође до правичног пристанка или до добровољног потчињавања народа. Када вешт и смео човек дође на чело војске или странке, често му није тешко, ослањајући се понекад на силу, понекад на лажна обећања, да завлада и до стотину пута бројнијим народом од сопствених следбеника. Он не дозвољава такво слободно општење помоћу којег би његови непријатељи могли да сазнају колики је тачан број његових следбеника и колика им је снага. Не даје им слободу удруживања и организовања, како би му се супротставили. Чак и његови следбеници, који су средство његове узурпације, могу да желе његов пад, али непознавање туђих намера држи их на опрезу, што је и једини узрок тиранинове безбедности. Том вештином су настале све те многобројне владавине, и то је једини *првобитни уговор* којим могу да се похвале.

Политичко лице земље се непрестано мења прерастањем малих краљевина у велике империје, распадом великих империја на мале краљевине, оснивањем колонија, и сеобама народа. Може ли се у свим овим догађајима открити ишта друго осим силе и насиља? Где су та узајамна сагласност и добровољно удруживање о којима се толико говори?

Чак и најбезболнији начин којим нека земља стиче страног господара, женидбом или опоруком, није за народ сасвим частан, јер полази од тога да се њиме располаже као миразом или оставштином, у складу с владаревом вољом или интересом.

А тамо где се сила не користи већ се одржавају избори – у чему се састоје ти толико слављени избори? Или неколико великаша одлучује у име целине и не дозвољава никакву опозицију или одлучује бес масе, која следи бунтовничког коловођу, познатог једва десетини својих следбеника, који само одлучности и тренутном хиру људи дугује свој успон.

Зар су ови, и иначе ретки, хаотични избори толико силно важни да се једино на њима заснивају законите владавине и покорност?

У стварности нема ничег страшнијег од потпуног распада владавине, који ослобађа масу и избор и установљавање новог поретка чини зависним од броја који се приближава целокупном народу. Јер се никад и не изједначава са целокупним народом. Тада, сваки мудар човек жели да види како на чело моћне и послушне армије долази генерал који ће муњевито освојити власт и народу дати господара којег они нису у стању сами да изаберу – толико су ове филозофске идеје удаљене од чињеница и стварности.

Не би требало да допустимо да нас поредак установљен револуцијом превари или заслепи филозофским пореклом владавине, па да мислимо да је свако друго порекло чудовишно и изопачено. Чак и сам тај догађај није нимало одговарао овим префињеним идејама. Револуција је само променила наслеђивање и то само краљевске власти. А одлуку о тој промени донела је

само већина у телу од седамсто људи у име десет милиона. Заиста, не сумњам да се већина десетмилионског народа добровољно сагласила с одлуком. Међутим, да ли им је икада пружена могућност избора? Зар се није од тада с правом сматрало да је та одлука коначна и зар се није кажњавао сваки онај који је одбијао да се покори новом суверену? Како би се иначе икада дошло до коначног решења или одлуке?

Верујем да је атинска република била најшира демократија коју историја познаје. Међутим, ако узмемо у обзир жене, робове и странце открићемо да су поредак установили и законе изгласали једва једна десетина оних који су јој били обавезни на послушност, а да и не говоримо о страним поседима, које су Атињани сматрали својим на основу освајачког права. А како је опште познато да су народне скупштине тог града биле пуне самовоље и нереди, упркос постојању закона и установа који су то требали да спрече, колико би тек нереди било у скупштини која се не састаје на основу постојећег устава, већ у метежу после пропасти старе владавине ради стварања нове? Колико тек мора да је нестварно говорити о избору у тим околностима?

Из Полибија³ сазнајемо да су Ахејци живели у најслободнијој и најсавршенијој демократији у читавој антици, али су ипак силом приморали неке градове да приступе њиховом савезу.

Хенри IV и Хенри VII Енглески нису договали своју круну ничем другом осим парламентарном избору; међутим, они то никада не би признали, како не би ослабили своју власт. Чудно, ако је једина стварна основа сваке власти пристанак и обећање.

Нема сврхе тврдити да се све владавине оснивају народном сагласношћу, или да тако треба да буде, у оној мери у којој околности друштвеног живота то дозвољавају. То је сасвим у складу с мојим схватањем. Ја тврдим да друштвени живот никада не дозвољава постизање ове сагласности, а ретко и само њен привид; тек освајања и узурпација – то јест, јасно речено, сила – којом се распада стара владавина јесте извор скоро свих нових владавина које су икада настале. А у оних неколико случајева када је дошло до сагласности радило се о догађајима толико нередовним, ограниченим и помешаним или с преваром или с насиљем, да је њихов значај веома мали.

Није ми намера да тврдим да сагласност није једна од исправних основа владавине. Тамо где постоји, она је свакако најбоља и најсветлија основа владавине. Једино тврдим да је њена улога ретко била значајна, да скоро никада није била најзначајнија и да мора да се призна постојање и других основа владавине.

Када би сви људи били толико непоколебљиво праведни да би самостално потпуно одустали од угрожавања туђе својине, живели би заувек у стању апсолутне слободе, не потчињавајући се ни једном државнику или политичком друштву. Али, с правом се сматра да је људска природа неспособна за ово савршенство. Такође, ако би сви људи били толико савршено разумни па да увек знају који су њихови интереси, не би морали да се покоравају ни једном облику владавине, осим оном заснованом на сагласности и пристанку сваког члана друштва. Али и ово савршенство је недостижно људској природи. Разум, историја и искуство нам показују да су сва поли-

тичка друштва настајала с много мање реда и законитости; а ако бисмо хтели да одлучимо о томе када се сагласност људи најмање захтевала у јавним пословима, одговор би био: управо онда када се стварала нова владавина. У устаљеним порецима, о њиховим склоностима се често води рачуна, али у револуцији, освајањима и јавним потресима, војна сила и политичка вештина обично играју одлучујућу улогу у разрешавању спорова.

После стварања нове државе, без обзира којим средствима, народ је обично њоме незадовољан и покорава јој се више из страха и из нужде него из било каквог осећања привржености или из моралне обавезе. Владар је опрезан и завидљив, и мора добро да се чува од свих покушаја или појава побуне. Постепено, време уклања све ове недостатке и народ се навикава на то да законитим или домаћим владарима сматра припаднике оне породице за коју је првобитно сматрао да су узурпатори или страни освајачи. Да би дошли до тог уверења, не могу да се ослањају ни на какву идеју добровољног пристанка или обећања, јер знају да се оно у њиховом случају није ни очекивало нити захтевало. Првобитни поредак настао је насилно и њему су се људи потчинили из нужде. Следеће владе се, такође, ослањају на моћ и људи јој се покоравају из обавезе, а не својим избором. Они не живе у заблуди да владарева титула зависи од њихове сагласности. Но, они дају своју сагласност зато што мисле да је његова титула, због дуговечности, независна од њиховог избора и склоности.

Ако би се рекло да сваки појединац који живи на територији владара, уместо да је напусти, *прећутно* пристаје на његову власт и обећава му послушност, могло би се одговорити да такав посредни пристанак постоји само онда када човек полази од уверења да има избор. Али ако он мисли – као и сви други људи који су рођени у некој постојећој владавини – да с рођењем дугује покорност одређеном владару или одређеном облику владавине, било би бесмислено закључити да он даје свој пристанак или да врши избор, када, у овом случају, он то изричито пориче и оспорава.

Може ли се озбиљно рећи да сиромашни сељак или радник могу слободно да бирају земљу у којој ће живети, када не знају стране језике и обичаје и живе од данас до сутра на малој плати? Могли бисмо исто тако да тврдимо да човек остајући на броду слободно пристаје на заповедникову власт, мада је на брод одвучен у сну и може једино да скочи с брода у океан и нестане тренутно.

А што ако владар забрани својим поданицима да напуштају његову владину, као у време Гиберија, када се сматрало да је римски племић почињено злочин покушаваши да пребегне Парчанима како би избегао императору тиранију?⁴⁾ Или као што је у древној Московској кнежевини било забрањено свако путовање под претњом смрћу? И ако би неки владар запазио да је многе његове поданике захватила жеља за пресељењем у стране земље, он би их, с пуно разлога и с правом, спречио у томе, како би зауставио расељавање сопствене краљевине. Да ли би тим мудрим и разумним законом он све своје поданике ослободио обавезе на покорност? Нема сумње, у овом случају њима је одузета слобода избора.

Група људи која би напустила своју домовину како би населила неки насељени крај, могла би само да сања о поновном стицању првобитне сло-

боде, јер би убрзо открила да њихов владар полаже на њих права чак и у њиховој новој насеобини, и сматра их својим поданицима. А у томе би он само делао у складу с уобичајеним људским представама.

Овакав истински *прећутни* пристанак може само да се запази у случају странца који се настањује у некој земљи, унапред се упознавши с владаром, владавином и законима којима се мора покорити; ипак, упркос томе што је добровољна, у његову приврженост се сумња више и у њу се мање верује него у приврженост поданика који је ту рођен. Напротив, његов изворни владар и даље полаже на њега право. И ако отпадника зароби у рату, у који је пошао с новим владаром, и не казни га за издају, ова милост није заснована на закону, који у свим земљима осуђује таквог затвореника, већ на договору међу владарима, који су се сагласили око ове привилегије како би спречили ширење одмазде.

Када би једна генерација људи истовремено умирала а друга је наслеђивала, као код свилених буба и кептирова, нова врста би могла, ако би имала довољно памети да изабере сопствену владавину – што није никада случај с људима – добровољно и уз општу сагласност да установи свој облик грађанске политичке заједнице, нимало се не обазирећи на законе и преседане који су важили у доба њихових предака. Али како се људско друштво непрестано мења, јер сваки час неки човек напушта свет, а други у њега улази, неопходно је да се новајлије прилагоде постојећем устројству и да се доследно придржавају пута који су утабили њихови очеви, који су опет следили стопе својих предака како би се очувала стабилност владавине. Иновације су неопходне у свакој људској установи; срећа је када просвећени геније свога доба управу иновације према разуму, слободи и правди. Али нико нема право да чини насилне промене. Од њих увек треба очекивати више зла него добра. Па ако се у историји могу наћи супротни примери, од њих не би требало стварати правила, већ их треба посматрати као доказе о томе да политичка наука садржи веома мало правила који немају изузетке и на које никад не утичу срећа и случајност. Насилне промене за владе Хенрија VIII зачео је овај самодржач уз помоћ тек створене законодавне власти; промене за владе Чарлса I настале су као последица странчарења и фанатизма; обе су се показале сретне. Али, чак су и прве биле извор многих нереда и других опасности; а ако би се на основу друге мерила приврженост људи, потпуна анархија би завладала у људском друштву и свака владавина би тренутно ушла у своју последњу фазу.

Претпоставимо да неки узурпатор, протеравши законитог краља и краљевску породицу, успе да одржи своју власт десет или дванаест година, очувавши тако строгу дисциплину својих трупа и ред у својим гарнизонима да не само да нема ни покушаја побуне, већ нема никаквог негодовања против његове управе. Може ли се тврдити да је народ, који се у души гнуша његове издаје, прећутно признао његову власт и обећао му послушност само зато што из нужде живи под његовом влашћу? Претпоставимо, опет, да првобитни владар прикупи страну војску и поврати престо. Народ га прима весело и одушевљено, јасно показујући колико је невољно подносио туђи јарам. Можемо да се запитамо на чему се заснива владарева титула? На народном пристанку никакко; јер мада они драговољно признају његову власт,

нико никада ни не помишља да га је њихов пристанак учинио сувереном. Они га признају зато што схватају да је он већ по рођењу њихов законити суверен. А што се тиче прећутног пристанка, о чијем се постојању може закључити на основу тога што живе под његовом влашћу, они тиме дају законитом суверену тачно оно што су давали и тиранину и узурпатору.

Када тврдимо да све законите владавине настају с народним пристанком, чинимо им, без сумње, већу част него што је они од нас очекују или је чак желе. Када су римске колоније постале сувише простране за републику, народи читавог гадашњег света били су бескрајно захвални Августу, који је насилно успоставио власт над њима; а показали су исту спремност да се покоре и његовом наследнику, којег је он одредио и опоруком оставио. На несрећу, касније у једној породици није било редовног наслеђивања, већ се наследна линија непрестано прекидала било убиствима или побунама. Преторијанске банде би поставиле једног императора, легије на истоку другог, а оне у Германији трећег – и само мачем се спор могао разрешити. Народ те силне краљевине живео је у жалосним околностима не зато што они нису никада бирали свог императора, јер то је било немогуће, већ зато што им се господари нису никада редовним путем смењивали. Што се, пак, насиља и ратова тиче, који су избијали код сваке нове смене, они се не могу осуђивати, јер су били неизбежни.

Кућа Ланкастер владала је овим острвом шездесет година; свеједно, изгледало је као да се дневно множе следбеници Беле руже. Садашњи поредак насто је у још дужем периоду. Да ли су сва схватања о праву друге породице на престо нестала, мада тешко да постоји иједан човек који је признао њихову власт и обећао им своју приврженост? А то би био довољан доказ о општем народном расположењу у овој ствари. Јер, не осуђујемо следбенике породице која је абдицирала само зато што су толико дуго сачували своју химеричну оданост. Осуђујемо их зато што следе породицу која је праведно протерана и која је с настанком новог поретка изгубила сва права на власт.

Али, ако је потребно исправније или бар филозофскије оспоравање начела о првобитном уговору или о народној сагласности, можда ће следеће запажање бити довољно.

Све моралне дужности могу да се поделе у две врсте. *Прве* су оне на које нас приморавају природни инстинкти или непосредне склоности, независно од свих идеја о обавезама и од свих схватања о јавној или личној користи. У ове дужности спадају љубав према деци, захвалност према добротиницима, сажаљење према несрећнима. Када размислимо о друштвеним предностима таквих људских инстинката, с правом их награђујемо моралном похвалом и поштовањем. Међутим, особа која дела побуђена њима осећа њихову силу и утицај пре свих таквих размишљања.

У *другу* врсту моралних дужности спадају оне које се не ослањају ни на какве изворне природне инстинкте, већ следе из чистог осећања обавезе, до којег долазимо разматрајући потребе људског друштва и немогућност да се оне задовоље ако се ове дужности запоставе. На тај начин, *правда*, или поштовање туђе имовине, *верност*, или испуњење обећања, постају обавезни и стичу власт над људима. Јер, будући да је очигледно да сваки човек воли себе више него било кога другог, он природно тежи да што је могуће више

увећава своје поседе; и ништа не може да ограничи ову његову склоност, осим размишљања и искуства, који га уче погубним последицама ове самовоље и потпуном распаду друштва до којег она мора да води. Његове првобитне склоности или инстинкти су, тако, ограничени и обуздани накнадним просуђивањем и искуством.

У случају политичких или грађанских дужности *подаништва* важи исто што и за природне дужности правде и верности. Првобитни инстинкти нас наводе на жељу за уживањем неограничене слободе и власти над другима; тек нас размишљање уверава да треба да се лишимо таквих снажних страсти у корист мира и јавног реда. Довољни су невелико искуство и посматрање чињеница па да научимо да се друштво никако не може одржати без државне власти, а ова власт ће веома брзо изгубити сваки углед ако јој не исказујемо строгу послушност. Свако подаништво извире из запажања ових општих и очигледних интереса и на њему се заснива сва морална обавеза коју му приписујемо.

Према томе, због чега је неопходно дужност *подаништва*, или послушност поглавара, заснивати на *верности*, или поштовању обећања и претпоставити да тек пристанак чини појединца подаником владавине, када изгледа да су и подаништво и верност засновани на истом начелу и да им се људи покоравају због тога што тиме очигледно задовољавају интересе и потребе људског друштва? Каже се: морамо да се покоравамо свом суверену, јер смо му дали прећутно обећање да ћемо то чинити. Али шта нас обавезује да испуњавамо обећање? Овде можемо да изнесемо тврдњу да се ни трговина ни други друштвени односи, који су од тако очигледне користи, не би могли безбедно обављати када се људи не би придржавали својих обавеза. Исто тако, могли бисмо да кажемо да људи уопште не би ни живели у друштву, или бар не у цивилизованом друштву, када не би било закона, службеника и судија да бране слабије од јачих, а праведне и поштене од насилника. Будући да је поданичка обавеза исте снаге и важења као и обавеза на верност, ништа се не добија тиме што се једна своди на другу. Општи интереси и потребе друштва довољни су да се објасне обе.

Ако се постави питање зашто смо обавезни на послушност својој владавини, спремно одговарам: „Зато што се иначе друштво не би одржало“; а овај одговор је јасан и разумљив свим људима. Ваш одговор јесте: „Зато што треба да одржимо дату реч“. Но, поред тога што нико ко није филозофски образован не може ни да разуме ни да цени тај одговор, поред тога, кажем, долазите у неприлику када вас упитају: *Због чега смо обавезни да одржимо дату реч?* На ово питање немогуће је дати одговор који непосредно, без западања у лажни круг, објашњава обавезу на покоравање.

Али, *коме смо дужни да се покоравамо и ко је наш законити суверен?* Ово је скоро увек најтеже питање и подстиче бескрајне расправе. Када је народ толико срећан да може да одговори: „Нашем садашњем суверену, који је непосредни наследник својих предака, који су од давнина нама владали“, овај одговор се не може довести у питање; мада историчари који до најдавијег доба истражују порекло краљевске породице могу, као што је често и случај, да открију да је на почетку власт стечена насиљем и узурпацијом. Признаје се да је лична праведност, или непосезање за туђом имовином, нај-

већа врлина. Ипак, разум нам казује да нема својине над трајним добрима, као што су земља или куће, за које се неће пажљивим истраживањем показати да су, прелазећи из руке у руку, у неком тренутку стечени преваром или неправдом. Стварност људског друштва, било да се ради о приватном или јавном животу, не допушта таква истраживања; а нема врлине или моралне дужности коју не бисмо могли с лакоћом разобличити, ако прихватимо погрешну филозофију и испитујемо их и истражујемо у сваком погледу и са сваке стране, следећи цепчдлачка правила логике.

У безбројним правним и филозофским томовима, и коментарима изворних текстова, расправљају се питања приватне својине; а, на крају, можемо са сигурношћу да кажемо да су многа тако наведена правила неизвесна, двосмислена и произвољна. Исто се може рећи и за питања владаревих права и права на наслеђивање, као и за облике владавине. Без сумње, има више проблема, нарочито у самом настанку неког поретка, који се не могу разрешити законима правде и једнакости; а наш историчар Рјепин тврди да је спор између Едварда III и Филипа од Валоа био такве природе, те се могао разрешити једино уз помоћ неба, тј. ратом и насиљем.

Ко може да каже да ли је Тиберија требало да наследи Германик или Друз, да су га они надживели и да је он умро не одредивши наследника? Да ли би усвојену децу требало изједначити с крвним наследницима, поготово у земљи где је то већ било усвојено у приватним пословима породица, а у два случаја већ било прихваћено и у јавним? Треба ли Германика сматрати старијим сином, будући да је рођен пре Друза, или би га требало сматрати млађим, јер је усвојен после рођења свога брата? Да ли би требало право прворођеног прихватити у држави где оно не важи у приватним стварима? Да ли је већ тада требало Римску Империју сматрати наследном краљевином, с обзиром на два преседана; или је требало, чак и тада, на самом настанку, сматрати да припада јачем или тренутном поседнику, будући да се заснивала на сасвим скорашњој узурпацији?

Комодије је дошао на престо после већ доста дуге традиције одличних императора, који су стицали титулу фиктивним ритуалом усвајања, а не рођењем или јавним изборима. Крвавог развратника су убили, сковавши изненадну заверу, његова курва и њен љубавник, који је у том часу био преторијански префект; они су одмах почели да одлучују о томе кога да изаберу за, језиком оног доба речено, господара људског рода и бацили су око на Пертинакса. Пре него што је објављена тиранинова смрт, префект је тајно посетио сенатора, који је, видевши војнике, помислио да је Комодије наредио да га погубе. Официр и његова пратња су га одмах поздравили као императора, маса га је одушевљено поздравила, гарда му се невољно покорила, сенат га је формално прихватио, а у провинцијама и армијама империје прихваћен је без отпора.

Преторијанске банде су своје незадовољство изразиле изненадном побуном, у којој је овај одлични владар убијен; па, пошто је сада свет остао без господара и без владе, гарда је сматрала да је најбоље да се империја стави и формално на продају. Купца, Јулијана, прогласили су за императора војници, прихватио га је сенат и народ му се покорио; а покориле би му се и провинције да није завист легионара створила опозицију и отпор. У Си-

рији, Песканије Нигер прогласио се императором, стекавши бучну подршку своје армије, а сенат и народ Рима су прикривено прижељкивали његов успех. Албиније у Британији је сматрао да с истим правом може да истакне своју кандидатуру, али је, на крају, превладао Север, који је владао Панонијом. У почетку је овај способни политичар и ратник тврдио да само жели да освети Пертинакса, јер је сам био сувише ниског рода и угледа да би се могао надати круни. Умарширао је у Италију као генерал, поразио Јулијана, и мада не можемо да утврдимо чак ни да је добио пристанак војске, сенат и народ су морали да га прихвате као императора, док је он своју насилну власт потпуно учврстио покоривши Нигера и Албинија.⁵

„*Inter haec Gordianus Caesar*“, каже Капитолиније, говорећи о једном другом периоду, „*sublatus a militibus. Imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.*“⁶ Треба приметити да је тада Гордије имао четрнаест година.

На сличне ствари се често наилази у историјама императора – у случају Александрових наследника, као и у многим другим. Нема веће несреће од деспотске владавине, где је смена владара прекинута и нередовна и где мора сваки пут да се одлучи силом или изборима. У слободној владавини, ово се најчешће не може избећи, а носи и много мање опасности. Тамо народни интереси могу често да захтевају да народ, бранећи их, мења начела стицања круне. А поредак, будући да се заснива на различитим деловима, може да сачува стабилност, ослањајући се на аристократске или демократске установе, мада се монархијске могу повремено мењати, како би се прилагодиле оним другим.

У апсолутној владавини, где нема законитог владара с правом на титулу, може се слободно прихватити начело да припадне оном ко је тренутно поседује. Примери су често, поготово у источним краљевинама. Када се нека краљевска кућа истроши, воља или опорукa последњег суверена сматра се основом за стицање титуле. Тако би и едикт Луја XIV, којим је он одредио да и његова копилада могу да наследе круну, ако сви други законити принчеви немају наследнике, могао да добије одређену важност.⁷ Тако је вољом Карла Другог искључена из наследства целокупна шпанска монархија. Такође, повлачење старог поседника круне, посебно када је последица освајања, сматра се добрим основом за стицање титуле. Општа обавеза којом смо везани за владавину јесу интереси и потребе друштва; ова обавеза је веома снажна. Но, њено везивање за овог или оног конкретног владара или облик владавине је често много неизвесније и сумњивије. Чињеница поседовања у овим стварима има много већу важност него у праву на приватно власништво, будући да неред увек прати револуције и промене влада.

Још ћемо, на крају, приметити да се позивање на опште мњење с правом сматра недоличним и недовољним у спекулативним наукама метафизике, природне филозофије или астрономијке, док у стварима морала и критике нема, заиста, никаквог другог мерила, којим би се могли разрешавати спорови. И ништа не може бити очигледнији доказ да је нека теорија из ових области погрешна од чињенице да води парадоксима одбојним уобичајеним људским представама, парадоксима који су у супротности с праксом и мишљењем свих народа кроз читаву историју. Учење по којем се све зако-

ните владавине заснивају на *првобитном уговору* или на сагласности народа, јесте очигледно такво; а његови најпознатији заступници нису се ни либили да из њега извлече закључке да су све апсолутне монархије у супротности с грађанским друштвом, па да, према томе, не могу уопште ни да буду облик грађанске владавине,⁸ и да врховна власт неке државе не може ни од кога путем пореза или намета да узме било колики део његове имовине, осим уз његов пристанак или уз пристанак његових представника.⁹ Колику важност може да има морално учење које садржи мишљења која су у тако великој супротности са општим људским обичајима свугде, осим у нашој краљевини, може се лако закључити.

Једино место у античкој мисли где се обавеза на послушност власти приписује обећању налази у Платоновом дијалогу *Критон*, где Сократ одбија да побегне из затвора зато што је прећутно обећао да ће поштовати законе. Тако, он из виговских претпоставки о првобитном уговору извучи торџевски закључак о пасивној послушности.

У овим стварима не би требало очекивати нова открића. Ако доскора готово нико није замишљао да се владавине заснивају на споразуму, извесно је да то и не може да буде њихова општа основа.

Стари су злочин побуне најчешће изражавали речју новотарење.¹⁰ (*novas res moliri*).

Са енглеског превео:
ВЛАДИМИР ГЛИГОРОВ

Напомене

1. *David Hume, „Of the Original Contract“, Essays, Moral and Political* (London: Millar, and *Политицал* (Лондон: Миллар, 1748, треће, допуњено издање. Прим. прев.)

2. Револуција од 1688. (Прим. прев.)

3. Књ. II гл. 38.

4. Тацит, *Анали*, књ. ви. гл. 14.

5. Херодијан, књ. ии.

6. „Усред свега тога, армија је истакла Гордија Цезара. Поздрављен је као император, у недостатку неког другог“.

7. Запањујуће је да су се војвода од Бурбона и законити наследници, приговарајући на ову одлуку Луја XIV, позвали на учење о *првобитном уговору*, као да се оно може применити и на ту апсолутну владавину. Тврдили су да је француски народ, избравши Ига Капета и његове потомке за владаре над њиме и над потомством, стекао прећутно право да бира краљевску породицу, уколико друга линија пресуши; а ово право се крши ако се ванбрачни принчеви поставе на престо без народне сагласности. Међутим, гроф де Буленвије, у одбрани ванбрачних принчева, исмејао је идеју првобитног уговора, посебно ако се примени на Ига Капета, који се, каже он, попео на престо истим оним средствима која су одувек користили сви освајачи и узурпатори. Државице су га признале тек када је освојио титулу. Али, је ли то избор или уговор? Потребно је приметити да је гроф де Буленвије био познати републиканац; но, будући да је био учен човек и велики познавалац историје, знао је да се у револуцијама и код стварања нових поредака народна воља скоро никада не поштује, и да само време чини правним и важећим оно што је најчешће у почетку засновано на сили и насиљу. Види: *Etat de la France*, књ. III.

8. Види: Locke, *On Government*, gl. XI, 138.

9. Locke, *On Government*, gl. XI, §138, 139, 140.

10. Новотарење или побуна, што је у Хјумовом тексту наведено на грчком језику а што у преводу, из техничких разлога, није доследно спроведено (прим. прев.).